

„AŠ VERŽIUOSI Į PRAEITĮ,
KURI MAN SPINDI LENGVUMU,
ŠVENTUMU IR PAPRASTUMU“

(In memoriam Angelei Vilutytei-Rimševičienei, 1943–2022)

Nuotrauka iš LAURYNŲ RIMŠEVIČIAUS albumo.

2022 m. birželio 28 d. Lietuvių kalbos institutą pasiekė liūdna žinia – į Amžinybę iškeliavo žodynininkė, viena *Lietuvių kalbos žodyno* autorių, Lietuvos mokslo premijos laureatė Angelė Vilutytė-Rimševičienė. Prieš porą savaičių Angelė gimtojo Kaltanėnų krašto žmonėms buvo pristčiusi naują savo knygą *Gimtinių kalbos lobiai*, tikriausiai turėjo ir daugiau kūrybinių planų, tačiau Apvaizda sudėliojo kitaip – Ji iškeliavo savo 79-ojo gimtadienio išvakarėse.

Angelė Vilutytė-Rimševičienė gimė 1943 m. birželio 29 d. Kūrinių kaime, Kaltanėnų valsčiuje (Švenčionių apskr.). Būsimoji kalbininkė mokėsi Saldutiškio vidurinėje mokykloje, vėliau baigė klasikinę filologiją Vilniaus

universitete. Nuo 1966 m. iki 2010 m. dirbo Lietuvių kalbos ir literatūros (nuo 1991 m. – Lietuvių kalbos) institute, Leksikografijos centre.

A. Vilotytė-Rimševičienė yra viena iš lietuvių leksikografijos mokyklos atstovų. Ji priklauso labai produktyviai ketvirtajai *Lietuvių kalbos žodyno* autorių kartai – kartu su Antanu Balašaičiu, Irena Ermanyte, Onute Kažauskaite, Sofija Kėzyte, Antanu Lyberiu, Gertrūda Naktiniene, Kaziu Pakalka, Jonu Paulausku, Ritute Petrokiene, Dovile Svetikiene, Zita Šimėnaite, Kaziu Ulvydu, Adele Valeckiene, Vytautu Vitkausku, Klementina Vosylyte A. Rimševičienė dirbo prie žodyno nuo X tomo: rašė X–XX, redagavo XIX–XX tomų tekstus. Kadangi iš Švenčionių krašto kilusių kalbininkų *Lietuvių kalbos žodyno* redakcijoje nebuvo, Angelės indėlis buvo labai svarbus, nes dirbant su autentiška tarmių medžiaga, transponuojant į bendrinę kalbą užrašytus tarmių faktus buvo itin vertinamas tarmės mokėjimas. „Iš Švenčionių krašto mes neturim kalbininkų, teks tau prisidėt, rinkti medžiagą, vežti mums, domėtis ir Kaltanėnų tarme“, – taip Angelės uždavinius mokslinio kelio pradžioje apibrėžė profesorius Juozas Balčikonis¹. Mokslininkė jų laikėsi visą gyvenimą sakydama: „Pildžiau žodyną kuo daugiau, kad mūsų kraštas būtų žinomas.“² 1996 m. už darbą prie *Lietuvių kalbos žodyno* VII–XVI tomų A. Vilotytei-Rimševičienei kartu su kolegomis buvo skirta Lietuvos Respublikos mokslo premija. Pasirodžius paskutiniam žodyno tomui A. Rimševičienė kartu su kitais žodyno autoriais rašė bandomuosius žodyno papildymų tekstus, taip pat redagavo ir adaptavo elektroninio *Lietuvių kalbos žodyno* tekstus³.

Kita A. Rimševičienės mokslinė veikla glaudžiai susijusi su *Lietuvių kalbos žodyno* kartotekoms. Ji užrašė daugiau nei 70 000 žodžių, iš jų 40 000 vienetų – iš lietuvių kalbos tarmių. Apie šį savo veiklos barą Angelė yra kalbėjusi taip: „Man sakydavo: „Maišais veži medžiagą, ir kur tu jos tiek gauni.“ Kunigas Šimėnas vis klausdavo: „Ką tu su šitom bobutėm veiki šventoriuj? Ko tu nori iš tų bobučių?“ O aš klausinėdavau, o kadangi jaunų žmonių nedaug, kurie norėtų bendrauti, tai jos su manim mielai bend-

¹ Jakštas Algis. Mylėdami savo kalbą, mylėkime savo gimtąjį kraštą. *Švenčionių kraštas*, 2022 m. birželio 25 d., p. 3.

² Ten pat, p. 3.

³ *Lietuvių kalbos žodynas* (I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas, redaktorių kolegija: G. Naktinienė (vyr. redaktorė), J. Paulauskas, R. Petrokienė, V. Vitkauskas, J. Zabarskaitė; programuotojai: E. Ožeraitis, V. Zinkevičius, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija – 2018). Prieiga internete: www.lkz.lt; <https://ekalba.lt/lietuviu-kalbos-zodynas/>.

raudavo, ateidavo.“⁴ A. Rimševičienė buvo laikoma viena iš labiausiai patyrusių *Lietuvių kalbos žodyno* žodžių rinkėjų: ji gebėdavo iš sakytinės kalbos srauto išskirti vaizdingą sakinį, iliustruojantį autentišką tarmės žodį, jos sakinių nereikėdavo kupiūruoti, o antraštinių žodžių formas ar reikšmių aiškinimą ji pateikdavo leksikografiškai tiksliai. A. Rimševičienė konsultuodavo pradedančiuosius žodžių rinkėjus, organizuodavo leksikos duomenų rinkimą, pati yra dalyvavusi ekspedicijose Baltarusijos lietuvių salose – Pelesoje, Rodūnioje, taip pat Degučiuose (Zarasų r.), Žilinuose (Varėnos r.), Adutiškyje (Švenčionių r.) ir kitur. Ji domėjosi *Lietuvių kalbos žodyno* kartotekos duomenų autentiškumo klausimu, savo publikacijose vertino žodžių rinkėjų medžiagos patikimumą⁵.

2001 m. A. Rimševičienė kartu su kolegomis I. Ermanyte, O. Kažukauskaitė, G. Naktinienė, J. Paulausku, Z. Šimėnaite parengė ir išleido *Frazeologijos žodyną*⁶, į kurį sudėti frazeologizmai iš sakytinės kalbos (tarmių), senųjų raštų, periodinės bei grožinės literatūros, taip pat nurodyta frazeologinių junginių sandara, jų reikšmė ir vartojimo ypatybės, aptartas ir pats frazeologijos reiškiny.

Dar viena A. Rimševičienės veiklos sritis susijusi su Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos leksikografiniu palikimu. Ji tyrė J. A. Pabrėžos botanikos terminų žodyną *Sryje Balsenyyny. Biiluu Žemayt* (1834)⁷, sisteminį augalų vardyną *Waardaa taislyynee Augimiu*, analizavo Jono Kruopo pastabas apie J. A. Pabrėžos veikalus⁸. Mokslo žurnaluose nuolat pasirodydavo A. Rimševičienės publikacijos įvairiais kitais leksikografijos, kalbos kultūros klausimais.

Ilgame žodynininkės kelyje Angelė paragavo ir dėstytojo, ir vertėjo, ir redaktoriaus duonos. 1975–1982 m. ji dėstė lotynų kalbą Vilniaus pedagoginiame universitete, 1988–2007 m. dirbo Vilniaus universiteto Medicinos fakultete. Mokydama būsimuosius medikus lotynų kalbos, išvertė

⁴ Jakštas Algis. Mylėdami savo kalbą, mylėkime savo gimtąjį kraštą. *Švenčionių kraštas*, 2022 m. birželio 25 d., p. 3.

⁵ Vilutytė Angelė. Didžiojo *Lietuvių kalbos žodyno* kartotekos duomenų autentiškumo problemos. *Tarmės: Tekstų ir žodynų rengimo problemos*. Tarptautinio mokslinio seminaro, skirto Antanės Kučinskaitės 85-mečiui, medžiaga, 2000, Šiauliai: Šiaulių universitetas, p. 108–116.

⁶ *Frazeologijos žodynas*, rengė: Irena Ermanyte, Ona Kažukauskaitė, Gertrūda Naktinienė, Jonas Paulauskas (redagavo), Zita Šimėnaitė, Angelė Vilutytė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2001; elektroninis variantas – 2015. Prieiga internete: <https://ekalba.lt/frazeologijos-zodynas/>.

⁷ Vilutytė Angelė. J. A. Pabrėžos botanikos terminų žodynas *Sryje Balsenyyny* (1834). *Lietuvių kalbotyros klausimai* 35, 1995, p. 169–175.

⁸ Vilutytė-Rimševičienė A. Jono Kruopo pastabos apie Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos leksikografinį palikimą. *Leksikografija ir leksikologija* 2, 2010, p. 35–45.

Sabinos Filipčak-Novickos ir Zofijos Grech-Žmijevskos vadovėlių *Lingua Latina ad usum medicinae studentium*⁹. A. Vilutytė-Rimševičienė bendradarbiavo su „Versmės“ leidykla rengiant *Lietuvos valsčių* serijos monografijas: *Saldutiškis* (2020)¹⁰, *Viešvilė* (I–II d., 2020)¹¹, *Kaltanėnai. Labanoras. Reškutėnai* (dar rengiama). Angelė taip pat redagavo Joninos Lipskienės žodyną *Vaizdingieji lietuvių kalbos posakiai* (2008)¹².

Leksikografai, dirbę prie *Lietuvių kalbos žodyno*, buvo įpratę prie kolektyvinio darbo, tačiau Angelė tuo neapsiribojo. Vienas svarbiausių jos gyvenimo darbų – paminklas gimtajai tarmei – 2008 m. pasirodęs *Kaltanėnų šnektos žodynas*. Daugiau kaip 40 metų rengtame žodyne, kurio medžiagą sudaro 40 000 leksikos vienetų su iliustraciniais sakiniais, ne tik išsaugota vaizdinga senųjų kaltanėniškių tarmė, bet ir esama svarbios geolingvистinės medžiagos, mat per Kaltanėnų apylinkes eina dviejų rytų aukštaičių patarmių – uteniškių ir vilniškių – riba (1919–1939 m. per šias vietas ėjo Lietuvos ir Lenkijos demarkacinė linija). A. Rimševičienės pateikti duomenys, kad XXI a. pradžioje Kuklių, Ožkinių, Kaltanėnų kaimuose vietoj bendrinės kalbos nekirčiuoto *o* tariamas pusilgis [ɔ.], *o* Berniūnų, Terpežio, Kūrinių, Žvirbliškės kaimuose išlaikomas pusilgis [a.]¹³, teikia svarbios informacijos patarmių riboms nustatyti. Visi iliustraciniai žodyno sakiniai užrašyti fonetine transkripcija, tad yra vertingi ir leksikografams, ir fonetikams, o medžiagos autentiškumas gali sudominti ir etnografus. Žodyno Pratarinėje autorė rašė: „Kiekvienąkart tėviškėje mane traukė ištartas senovinis žodis, negirdėtas kaimynų pasakojimas.“¹⁴ Su didžiule meile prisimindavo savo mamą Eleonorą Dailidytę-Vilutienę – neprilygstamą pasakotoją, savo senelę Eleonorą Dailidienę – žolininkę ir garsią visoje apylinkėje pribuvėją. Jų žodžiai taip pat pateko į žodyną.

Paskutinę savo knygą *Gimtinės kalbos lobiai* (2022) Angelė rašė karantino sąlygomis, tik mintimis apsilankydama gimtuosiuose Kūriniuose. Knygoje pateikiami Kaltanėnų senosios kartos žmonių tarminiai pasakojimai,

⁹ Filipczak-Nowicka Sabina, Grech-Żmijewska Zofia. *Lingua Latina ad usum medicinae studentium*, iš lenkų k. vertė Angelė Rimševičienė, tekstą papildė ir adaptavo Jūratė Baronienė, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2004; 2-oji patais. laida – 2010.

¹⁰ *Saldutiškis*: monografija, sudarė Jūratė Baltrukaitienė, serijos *Lietuvos valsčiai* 38-oji knyga, Vilnius: Versmė, 2020.

¹¹ *Viešvilė*: monografija. III dalys, sudarė A. Sinkevičius, serijos *Lietuvos valsčiai* 40-oji knyga, Vilnius: Versmė, 2020.

¹² Lipskienė Jonina. *Vaizdingieji lietuvių kalbos posakiai*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.

¹³ Vilutytė Angelė. *Kaltanėnų šnektos žodynas*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008, p. XIV.

¹⁴ Ten pat, p. IX.

surinkti vaizdingieji posakiai, frazeologizmai, sudarytas slavizmų žodynėlis, esama ir nuotraukų iš asmeninio albumo. Prie knygos pridėdama ir kompaktinę plokštelę su mamos Eleonoros Dailidytės-Vilutienės pasakojimais, užrašytais 1975 metais. Angelė yra pripažinusi, kad leisdama knygą norėjo kaltanėniškius paskatinti mylėti savo kalbą, šiek tiek žinoti savo tarmę, o per kalbą mylėti savo kraštą¹⁵. Autorė dar spėjo knygą pristatyti Kaltanėnų bendruomenei. Renginyje dalyvavo ir sūnus Laurynas, medikas ir poetas, kuris yra sakęs, kad mamos veikla padariusi įtaką jo kūrybai: „Aš pasiskaitydavau korteles su tarmių sakiniais, kurių namie kaupėsi tūkstančiai. Dėl to ir žodžių žinau įvairių, kuriuos realybė jau išstūmė.“¹⁶ *Autorės žodyje* poetiškai prabyla ir pati Angelė, prisiminimuose sugrįždama į praeitį, „kuri spindi lengvumu, šventumu ir paprastumu“¹⁷. Skaitydamas taip ir regi Angelę, prisėdusią prie savo gimtųjų namelių Kiaunos pakrantėje ir klausančią paukščių koncerto. Šalia tarsi jauti protėvių, ramiai besiilsinčių kaimo kapinėse, buvimą. Greta jų dabar atgulė ir Angelė, nepaprasto kuklumo žmogus, visą gyvenimą besidarbavusi gimtojo krašto ir jo tarmės labui.

Ilsėkis ramybėje, brangi Kolege, Tavo darbai niekuomet nebus pamiršti. Tebūnie Tau lengva Kaltanėnų žemelė!

JOLITA URBANAVIČIENĖ
Lietuvių kalbos institutas
Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius
jolita.urbanaviciene@lki.lt

¹⁵ Jakštas Algis. Mylėdami savo kalbą, mylėkime savo gimtąjį kraštą. *Švenčionių kraštas*, 2022 m. birželio 25 d., p. 6.

¹⁶ Binkauskienė Liana. Medicina ir poezija veda stebuklo ieškojimo keliu. *Bernardinai*, 2015 m. balandžio 27 d. Prieiga internete: <https://www.bernardinai.lt/2014-01-09-medicina-ir-poezija-veda-stebuklo-ieskojimo-keliu/>.

¹⁷ Vilutytė Angelė. *Gimtinės kalbos lobiai*, Vilnius: Versmė, 2022, 15.